УДК 340.12

Павлишин О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, докторант докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ФІЛОСОФІЇ, ПСИХОЛОГІЇ, СЕМІОТИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ СВІДОМОСТІ ТА МИСЛЕННЯ (ВІД ДАВНИНИ ДО НОВОГО ЧАСУ)

Розглянуто процес історичного розвитку уявлень про свідомість людини як об'єкт дослідження філософії, психології та семіотики від давнини до Нового часу. Висвітлено зміст філософських, психологічних і семіотичних ідей відомих мислителів різних періодів. Схарактеризовано значення цих підходів для взаємодії семіотики, філософії та психології в дослідженні свідомості людини як найвищої форми знакового відображення.

Ключові слова: свідомість, мислення, інтелект, філософія, психологія, семіотика.

Питання історичної обумовленості сучасних концепцій інтелектуальної діяльності людини, урахування яких необхідне для її комп'ютерного моделювання (зокрема і в правовій сфері), а також взаємозв'язку філософських, семіотичних, психологічних, нейрофізіологічних, логічних, лінгвістичних та інших досліджень сутності свідомості майже не розглянуто, попри дослідження низки авторів, які вивчали його аспекти, доводили важливість розв'язання цієї проблеми для розвитку загальної семіотики, семіотики права [1–5] та розроблення інтегративних інформаційно-правових експертних систем [6].

Мета пропонованої статті – розглянути процес історичного розвитку уявлень про свідомість і мислення як об'єкти дослідження філософії, психології та семіотики, а також схарактеризувати можливості взаємодії цих галузей знань у дослідженні свідомості людини. Для цього стисло проаналізуємо становлення уявлень про свідомість, окремі філософські та психологічні концепції, важливі для подальшого вивчення можливостей комп'ютерного моделювання юридичної діяльності.

Первісна суспільна свідомість охоплювала наївно-реалістичні та фантастичні погляди на світ, відображені в міфах,

© Павлишин О. В., 2016

повір'ях, легендах. У давнину представники людського роду наділяли більшість предметів, природних явищ, істот людськими рисами (антропоморфізм), життєвою силою, одухотвореністю (анімізм), оживлювали все довкола, будь-яку речовину (гілозоїзм). Внутрішній світ людини для наших пращурів не суттєво різнився із «внутрішнім світом» каменя, дерева чи мурахи. Давні люди ототожнювали себе з природою, трактуючи її вияви і втілення як такі, що наділені здатністю діяти свідомо. Відповідно до змін у світогляді стародавніх людей, міфологічні погляди на походження та сутність людської свідомості поступово трансформувалися в релігійні, паралельно, з появою оригінальних варіантів космогонії, зародженням античного вільнодумства, зініційованого філософським здивуванням, сумнівом і розмірковуванням давніх мислителів, сформувалися філософські концепції, а згодом – і наукові теорії.

Дослідження механізму мислення було досить складним завданням, принципово відмінні концепції, накопичені людством протягом тисячоліть, і досі співіснують, маючи однакові підстави для правильного пояснення сутності цього феномену. Ще в найдавніші часи розум уважали чимось надзвичайним – саме тоді було закладено підвалини всіх майбутніх різновидів філософського ідеалізму. Проте тоді ще здатність мислити й відчувати не розмежовували, зокрема, Арістотель зауважував: «…Давні стверджують, що думати і відчувати означає одне й те саме» [7, с. 86].

Перші давньогрецькі натурфілософи (представники мілетської школи та Геракліт з Ефесу) у пошуках «стойхейона» (першооснови) й «архе» (першоначала), на противагу наявній тоді міфології, не надто охоче зверталися до проблеми людини та її свідомого начала, часто трактували душу («psycho») як здатність до руху. Послідовники школи атомістів, фундаторами якої були Левкіпп і його учень Демокріт, були переконані, що у Всесвіті існують лише незмінні атоми (різної форми, різного порядку сполучення між собою, різного положення у просторі) і порожнеча, душу ж розглядали як суто матеріальну субстанцію, що складається з особливих «круглих і гладеньких» атомів, а після смерті розсіюється в повітрі. Емпедокл походження органічних істот оригінально пояснював випадковим сполученням органів з подальшим виживанням досконаліших істот, а щодо людського сприйняття вважав, що подібне пізнають

через подібне: «…Землю землею бачимо, воду – водою, божий ефір – ефіром...» [7, с. 86]. Анаксагор обстоював протилежну позицію стосовно пізнання, стверджуючи, що подібне пізнають через протилежне, а різноманітність речей виводив із кількісного сполучення якісно різних гомеомерій, рух яких розпочався завдяки духовній силі «нус» (розум), що стоїть понад і поза природою, він наділяв навіть найнижчі організми розумом, а ступінь розумності виводив зі сприятливості природних властивостей організму (зокрема, людина – найрозумніша з істот, оскільки має руки). Софістів цікавила проблема співвідношення світу та думок про цей світ, людина відіграє важливу роль у їхньому світогляді, проте релятивізм і скептицизм софістів заважали продукувати будь-яке раціональне знання.

Платон, створивши вчення про вічні та незмінні ідеї, уважав джерелом істинного знання спогади («анамнесіс») безсмертної душі про споглядання нею світу ідей ще до вселення в смертне людське тіло (не відчуттям, яке дає лише хибні уявлення, а розумом, який оперує поняттями, слід керуватися для пізнання духовних сутностей – ідей та чисел) і був прихильником виховання, що відповідає успадкованим природним розумовим здібностям (у цьому сенсі показовою є його алегорія про різні метали – золото, срібло, залізо й мідь, які додає Бог у кожну людину під час її народження).

Крім цього, Платон оцінив процес мислення, який оминув увагою в зовнішньому діалозі Сократ, як діалог внутрішній: «…Душа, розмірковуючи, нічого іншого не робить, як розмовляє, запитуючи сама себе, відповідаючи, стверджуючи та заперечуючи». Також він спробував висвітлити інтегративне значення розуму в поведінці людини через метафоричний опис структури душі за допомогою алегорії про погонича, що править колісницею, у яку запряжені двоє коней – неслухняний дикий і вишколений племінний.

Так і розуму, що має владу над душею, на думку Платона, досить складно впоратися, узгоджуючи не сумісні між собою негідні (хіть або жадання) та благородні (лють або запеклість) прагнення й мотиви. Першому, найвищому, рівню пізнання відповідає розум («ноесіс»), другому – розсудок («діанойя»), третьому – віра («пістіс»), і лиш останньому – уподібнення («ейкасіа»).

Родоначальником психології прийнято вважати Арістотеля, який розглядав душу як «першу ентелехію», тобто цілісну

одушевлену основу (принцип, активну форму, енергію) природного тіла зі здатністю до харчування, за яке відповідає рослинна душа, до відчуття та рухливості, за які відповідає тваринна душа, до мислення та духовної діяльності, за які відповідає розум – «nous» (праця «Про душу»), а також протиставив поведінку людини, яку можна спостерігати, певній гіпотетичній прихованій здібності, від якої ця поведінка залежала. Згідно з ученням Арістотеля, індивідуальний розум (матеріальний, потенціальний аспект розуму), отримуючи відчуття від «тваринної» душі, взаємодіє з безсмертним «діяльним» або творчим розумом (формальним, актуальним аспектом).

Арістотель, крім того, розробив наукові засади логіки – науки про форми та закони правильного мислення (праці «Органон» і «Перша аналітика»), тому цього мислителя античності небезпідставно вважають фундатором теоретичного дослідження інтелектуальної діяльності людини.

Учення Епікура (зокрема і про душу) загалом продовжувало та розвивало атомістичну концепцію Демокріта, а його каноніка, тобто теорія про шляхи пізнання природи і людини, досліджувала проблему істинності людських припущень (він досить прогресивно для свого часу визнавав одиничні відчуття джерелом пізнання – матеріалом для збереження в пам’яті образів речей з подальшим формуванням із них загальних понять).

Таким чином, у західній історико-культурній традиції саме античні мислителі заклали фундамент для пізнання механізмів мислення людини. В античній філософії увагу зосереджено вже на пізнанні зовнішнього; мислення переважно сприймали не як сакральний акт, що потребує самозаглиблення, а як об’єктивну властивість розуму (яким, однак, наділена лише людина), а от душу – як приховане джерело активності, рухливості будь-якої речі, предмета, істоти (а не як винятково людську прерогативу).

Давні греки не могли дати визначення свідомості, тому використовували метафору (як літери відбиваються на дощечці воску, так й об’єкти світу відображаються на «дощечці» розуму). Для них свідомість й об’єкти пізнання – це окремі об’єктивно реальні сутності, які існують незалежно одна від одної, а в момент зустрічі залишають слід на «полі» розуму.

Розум існує як річ, тому залишається розумом, навіть якщо в цей момент не мислить. Спрямованість на зовнішнє виразно виявляється у світогляді пізньоантичних римлян, які у власній

релігії досить скромне місце відводили для душі та душевного переживання – віруючи в богів, вони без особливої любові до них або ж душевного натхнення дотримувалися культу, молилися потрібним богам у встановленому місці, будучи твердо переконаними в тому, що виконання всіх формальних правил молитви гарантує допомогу божества.

Зовсім іншу традицію в трактуванні душі, свідомості, зумовлену потребою спілкуватися з трансцендентним Богом, започаткувало християнство. У часи панування християнської філософії, що переорієнтувала розвиток ідей у цій сфері, мислення вважали Божим даром, властивістю душі, вищою за відчуття, які втілюють здібності фізичного тіла людини. Саме в середньовіччі точилася теоретична дискусія щодо сутності універсалій, на підставі якої було розроблено категоріальний апарат ученого світу і сформувалися цікаві філософські концепції.

З-поміж перших оригінальних ідей, які передували цій дискусії, заслуговує на увагу заперечення можливості пізнати розумом істини віри Тертуліана, а також учення Григорія Ніського про сутність душі, яка надає органічному та здатному відчувати тілу силу життя і сприйняття, й розсудку, який користується почуттями як інструментом; «учення про пам’ять» і про «ілюмінації» Аврелія Августина, котрий виражав глибину душі людини через божественну триєдиність свідомості – пам’яті – memoria), розуму (intelligentia) та волі (voluntas). З-поміж цікавих для сучасності досягнень мислителів середньовіччя слід акцентувати увагу також на розкритті Іоанном Скотом Еріугеною співвідношення віри в одкровення з поясненням змісту одкровення за допомогою розуму; визнання пріоритету істинного розуму й обґрунтування інтелектуального осягнення істин віри в ученні Ансельма Кентерберійського, а також учення арабських філософів-арістотеліків і систематизаторів науки Аль-Фарабі, Абу Ібн Сіни (на Заході відомого як Авіценна), Абу-ль-Валіда Ібн Рушда (у латинській традиції – Аверроеса) про вічний та надіндивідуальний діяльний (активний) розум, що створює інтелігібельні форми, і потенційний розум, який їх сприймає, про створення смертного індивідуального «набутого» розуму через актуалізацію форм у потенційному розумі конкретної людини. Новою для тієї епохи була вимога вибудовування знання на досвіді та правильного застосування розуму в ученні Ф. Бекона, хоча це не означає, що середньовічні філософи й теологи

заперечували роль розуму, хоча для них очевидною була перевага віри.

Найвідомішим є вчення св. Фоми Аквінського про душу з вегетативною, сенситивною, апетитивною, мотивною та раціональною здібностями, про розум – потенційний (intellectus possibilis) й активний (intellectus agens), про людську участь у «вічному законі» Божественної мудрості через «природний» і «людський» закон завдяки практичному розумові людини (християнській етиці). Згодом ці ідеї розвинули ренесансні та новочасні мислителі, які добре знали праці своїх попередників, і тільки сучасні історико-філософські розвідки висвітлили істинне значення та роль схоластики як джерела визначальних теоретичних знахідок подальших епох.

Відповідно до переконань М. Кузанського, розум (ratio) здатний пізнавати речі, порівнюючи відоме з невідомим й утворюючи поняття на підставі подібностей; прагнення до знання призводить до пізнання людиною свого принципового незнання (можливості пізнання описують за аналогією багатокутника, уписаного в коло), тобто до «вченого незнання» (docta ignorantia), що усвідомлюється за допомогою іншого розуму (intellectus). Ще один різновид розуму (mens), який є образом розуму божественного, творить зміст сущого та його штучні форми, перетворюючи світ сущий у світ пізнаваний і накладаючи на нього свою мірку (назва «mens» походить від лат. mensurare – «міряти»).

В епоху Відродження головним предметом гуманістичного мислення стає сфера мови (граматика, риторика, діалектика), єдиними надійними опорами пізнання є розум і досвід, а видатних мислителів того часу найбільше цікавить проблема людини – для цієї епохи характерні гуманізм й антропоцентризм. Представник арістотелізму П. Помпонацці наполягає на взаємозв’язку душі й тіла, оскільки душа для пізнання потребує чуттєвих вражень, а будь-яке знання ґрунтується на досвіді. Водночас Е. Роттердамський і М. Монтень наголошують на незалежності та скептичності мислення. У натурфілософії Б. Телезіо пізнання природи можливе завдяки «матеріальній душі», пізнання духовних сутностей – завдяки «духовній душі». Низка філософів того часу переносили причину руху в саму матерію, уважаючи, однак, цю причину невід’ємним від матерії розумним першоначалом (зокрема, «архей» Парацельса).

У філософії Дж. Бруно і Ф. Патриці «світова душа» є першопричиною всього сущого, а породжений нею розум є «внутрішнім художником», який надає матерії форми, пізнання здійснюється через відчуття, розсудок, розум і дух. Заповіддю розуму, що відповідає розумній природі, створеній Богом, Г. Гроцій називає природне право.

Відмовою від сліпого підкорення авторитетам минулого та релігійним догматам доба Відродження підготувала підґрунтя для формування нового мислення, нових прогресивних методів пізнання дійсності – саме в епоху Нового часу почали окреслюватися матеріалістичні й детерміністські тенденції у тлумаченні феномену свідомості, зумовлені активним розвитком природознавства.

Розділяючи людські здібності на пам’ять (memoria), уяву (phantasia), розум (ratio), один із фундаторів філософії Нового часу Ф. Бекон виводив із їхнього існування загальну класифікацію наук, у якій поряд з історією та поезією найвищою за ієрархією вважав «першу філософію», її предметом був саме розум, а також загальні засади всіх інших наук. Цю методологічну традицію розвинув Т. Гоббс, стверджуючи, що всім уявленням відповідають не залежні від мислення речі, які викликають в органах чуття механічне подразнення. Це подразнення під впливом діяльності «життєвих духів» зумовлює реакцію, яка приводить до формування відповідного уявлення в мозку, що і є безпосереднім предметом досвіду.

Продовжуючи та розвиваючи емпіричний напрям у гносеології та психології, Д. Локк у праці «Дослід про людське розуміння» (1690) намагався встановити походження, обсяг і достовірність людського знання. Називаючи ідеєю «…все, що розум сприймає у собі самому або що є безпосереднім об’єктом сприйняття, мислення або розсудку» і вважаючи, що «…нічого немає в інтелекті того, чого раніше не було б у відчуттях», він заперечував іннатизм (теорію природженості ідей), однак визнавав наявність певної «розбірливості розуму» (dispositions of the mind) та існування в людини природженої здатності до уявлень – простих, зумовлених подразненнями, і складних, утворених завдяки активній здатності розуму до порівняння, аналізу, синтезу й абстрагування. Крім того, поділяючи знання на інтуїтивне, демонстративне та сенситивне, Д. Локк не міг з

позицій емпіризму послідовно пояснити походження інтуїтивного знання та природженої здатності до уявлень інакше, ніж апелюючи до Божого задуму.

Хоча активно розвивався споріднений з матеріалізмом емпіричний метод, філософсько-ідеалістичні (як і релігійні) інтерпретації сутності психічних явищ і процесів не поступалися позиціями. Початок нової епохи ознаменувався також формуванням суб'єктивістсько-раціоналістичного методу мислення й пізнання. Зокрема, Р. Декарт із його славнозвісним «Cogito ergo sum» («мислю, отже, існую») передбачав наявність у людини первинних понять про душу як про мисляче, про тіло як про протяжне, а також особливого поняття про єдність душі й тіла. Його «розум», або «здоровий глузд» («raison»), однаковий у всіх людей, є «…здатністю правильно міркувати й відрізняти істину від помилки». На цій підставі свідомість часто розглядали інші вчені як синонім психічного, що засвідчувало наявність суб'єктивних образів і переживань, тому навіть у сучасній західній психології не завжди розмежовують поняття свідомості та психіки.

Поділяючи картезіанські ідеї, Ґ. В. Лейбніц у праці «Нові досліди про людське розуміння» (1705) доповнює формулу емпіризму «немає в інтелекті нічого того, чого не було б у відчуттях» словами «крім власне інтелекту» (тобто здатності до мислення, природжених ідей і пізнавальних структур), у подальших працях він розвиває аналітичну теорію про мислячу пізнавальну свідомість, якою наділені індивідуальні субстанції (монади), однак його трактування свідомості різниться з позицією Р. Декарта. Оскільки послідовність перцепцій у різних монадах є наперед встановленою, то, за словами Р. Шпехта, «…нині ми сказали б, що всі монади запрограмовані Богом» [8, с. 113].

Започатковано традицію розуміння свідомості, необхідною умовою якої є активна селективна увага, вибірково спрямована на певні явища внутрішнього (пам'ять) чи зовнішнього (образи сприйняття) світу, лише як зовнішньої частини психічних процесів. Саме Ґ. В. Лейбніц упровадив поняття «вираження», що передбачало спосіб і засоби, завдяки яким розкривається те, що відбувається в душі, тим самим визначивши засади психології статичного й динамічного вираження (фізіономіки та патономіки).

У гносеології Ґ. В. Лейбніца розрізнено істину факту (результати чуттєвого досвіду, справедливі лише для деяких

монад) та істини розуму (не залежні від обставин чуттєвого життя, необхідні, суттєві, безальтернативні, справедливі для всіх монад), що у вигляді виразників двох напрямів пізнання – емпірично-чуттєвого, що забезпечує лише вірогідні результати, і раціонально-інтуїтивного, що дає чіткі та достовірні результати, – об'єднуються в органічну цілісність наперед установленою Богом («архітектором машини Всесвіту») гармонією.

Визначальну роль емпіризму заперечують не лише картезіанці: указавши на недоліки матеріалістично-сенситивної теорії пізнання попередників, Дж. Берклі витончено її критикує, розробляючи концепцію імматеріалізму, зрештою доходить висновку, що немає ні абстрактних ідей, ні власне матерії (адже ми можемо її помислити лише у вигляді ідей конкретних речей, тобто визнавши її, ми визнаємо абстрактну «річ без визначень», що є немислимою), а є лише розум (як суб'єкт сприйняття) та ідеї (як об'єкти, що перебувають у розумі та належать йому). Діяльність розуму полягає у волінні, уявленні, згадуванні й установленні відношень між ідеями.

Уже в період Просвітництва Вольтер стверджував, що філософський розум дедалі суттєвіше впливатиме на організацію людського життя, а його висновки стануть надбанням правителів. Це приведе до встановлення Царства Розуму, де буде ліквідовано соціальне зло та забезпечено всі умови для щасливого і справедливого життя людей. Ж.-Ж. Руссо був переконаний, що всі здібності людини обумовлені природою, перевагу віддаючи почуттям, а не розуму, оскільки міркування не звеличує душу, а лише втомлює.

У своїй праці «Про розум» (1758) К. А. Гельвецій наголошує, що розвиток свідомості зумовлений трудовою діяльністю, виготовленням і застосуванням знарядь праці. Людина, на його думку, не має розуму від народження, вона наділена лише здатністю відчувати, на підставі цього розвивається розум, здатність усвідомлення і мислення, отже, розумові відмінності зумовлені відмінностями у вихованні.

Філософи – представники періоду німецької класичної філософії (зокрема, І. Кант, Й. Г. Фіхте, В. Ф. Шеллінг та Г. Геґель, окрім Л. Фейєрбаха) продовжували та розвивали ідеалістичну традицію тлумачення свідомості, зробивши значний

теоретичний внесок у структурування ідеальних категорій розсудку та розуму.

У своїх фундаментальних працях І. Кант критично аналізує людську пізнавальну здатність, намагається узгодити рецептивність сприймальної чутливості зі спонтанністю утворювального поняття, судження і правила розсудку, висловлює тезу про те, що предмети спрямовані на пізнання, а не навпаки, і цим долає протилежність раціоналізму й емпіризму (концепція трансцендентального ідеалізму). Пізнання, відповідно до його поглядів, полягає у використанні понять стосовно досвіду.

В аналітиці понять І. Кант досліджує апріорні елементи розсудку – категорії, що приводять множину різних уявлень у єдину аперцепцію за допомогою постулату «я мислю», в аналітиці першооснов (ученні про здатність судження) філософ наполягає на необхідності підсумовування багатоманіття даних спостереження в загальних поняттях, називаючи здатність до такого підсумовування здатністю до судження. Це здатність (уміння визначати особливе через усезагальне), що зумовлює відповідне почуття задоволення чи незадоволення, займає проміжну позицію між пізнавальною здатністю розсудку та вольовою здатністю розуму.

Формулюючи постулати емпіричного мислення, що визначають обсяг можливого об’єктивного досвіду, І. Кант обмежує сферу діяльності розсудку світом явищ (феноменів), пов’язуючи їх із «речами для нас», отже, «речі в собі» (ноумени) є непізнаваними в принципі.

Кажучи «я повинен скасувати знання, щоб розчистити місце для віри», філософ створює трансцендентальне вчення про метод, яке полягає у встановленні формальних умов повної системи чистого розуму. Канон задає позитивну програму для чистого розуму, цінність якого полягає у практичному використанні (тобто в етиці).

Трансцендентальна діалектика І. Канта трактує розум у вузькому значенні як певне вмістилище ідей. Він оперує ідеями, які охоплюють усі явища та поняття – його діяльність полягає у «відшуковуванні умов для обумовленого та знаходженні їх у безумовному» [8, с. 139]. Людина детермінована розумом, а не інстинктом (на противагу тварині), а також має історію, завдяки якій відбувається передання досягнутого через покоління і,

відповідно, удосконалення людини. Ідеї І. Канта й інших представників німецької класичної філософії (насамперед Г. Геґеля) можна вважати «золотим фондом» і найвищим досягненням світового раціоналізму, який позначився на всіх сучасних дослідженнях свідомості та мислення.

Нині ці феномени вивчають у контексті знакових теорій, а семіотика активно взаємодіє із філософією, логікою, психологією, кібернетикою, інженерією знань та іншими дисциплінами, до кола питань дослідження яких належить ця проблематика. Вочевидь, знаки є підґрунтям будь-якої комунікації, а отже, їх вивчення потрібне для розуміння механізмів передавання та приймання інформації, специфіки і закономірностей відображення світу у свідомості людини, а також принципових засад й особливостей моделювання мислення загалом та інтелектуальної діяльності юриста зокрема. Свідомість завдяки цим міждисциплінарним розробкам нині досліджують як найвищу форму знакового відображення й атрибутивну властивість високоорганізованої матерії, що здатна до саморуху, саморозвитку та самоорганізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мечковская Н. Б. Семиотика. Язык. Природа. Культура : курс лекций / Н. Б. Мечковская. – М. : Академия, 2008. – 426 с.

2. Розанов В. В. О понимании: Опыт исследования природы, границ и внутреннего строения науки как цельного знания / В. В. Розанов. – М. : Кн. по требованию, 2012. – 756 с.

3. Саркисов А. К. Семиотика права: Историко-правовое исследование правовых знаковых конструкций : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Саркисов Андрей Константинович. – Коломна, 2000. – 222 с.

4. Титов В. Д. Историческое развитие философско-логических концепций языка права / В. Д. Титов, С. Э. Зархина. – Харьков : ФИНН, 2009. – 432 с.

5. Хабибулина Н. И. Язык закона и его постижение в процессе языкового толкования права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Хабибулина Наталья Ивановна. – М., 1996. – 146 с.

6. Павлишин О. В. Електронні експертні системи та їх використання у правозастосовчій діяльності : монографія / О. В. Павлишин. – Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2015. – 324 с.

7. История философии. В 2 т. Т. 1 / под ред. Г. Ф. Александрова, Б. Э. Быховского, М. Б. Митина, П. Ф. Юдина. – М. : Политиздат, 1940. – 491 с.

8. Кунцман П. Философия : dtv-Atlas / П. Кунцман, Ф.-П. Буркард, Ф. Видман ; пер. с 9-го нем. изд. ; науч. ред. В. В. Миронов. – М. : Рыбари, 2002. – 268 с.

Стаття надійшла до редколегії 20.10.2016

Pavlyshyn O. *– Ph.D in Law, Associate Professor, Doctoral Student of the Doctoral and Postgraduate Programs of the National Academy of Internal Affairs, Kiev, Ukraine*

The Interaction of Philosophy, Psychology, Semiotics in the Study of Consciousness and Thinking (From Antiquity to Modern Times)

In the article the historical development of ideas about the human mind as an object of study of philosophy, psychology and semiotics from antiquity to the Modern times is considered. Philosophical, psychological and semiotic discoveries of famous thinkers from different periods are characterized. In particular, the author examines the basic ideas of Empedocles about the knowledge kind of this kind, Anaxagoras about the knowledge such opposite and mind (noos), which is above and beyond nature, the Sophists about the relationship between world and thoughts about the world, Plato's metaphorical description of the structure of the soul by means of an allegory about the driver who ruled the chariot of naughty wild horse and easy-ruled tribal horse, as well as three levels of knowledge, Aristotle's individual mind (material, potential side of reason) and its interaction with the immortal creative mind, Epicurus about the individual feeling as a source of knowledge, Tertullian, Gregory of Nyssa, Aurelius Augustine about the Threeunity of Divine consciousness (memory – «memoria»), mind («intelligentia») and will («voluntas»), John Scotus Eriugena, Anselm of Canterbury about the intellectual comprehension of the truths of faith, Al-Farabi, Abu Ibn Sina (known in the west as Avicenna) and Abul-Walid Ibn Rushd (in the Latin tradition – Averroes) about the

perpetual super-active (active) mind and the potential mind, of F. Bacon about the priming knowledge on the experience, St. Thomas Aquinas about the soul with the vegetative, sensitive, motive and rational abilities, as well as the mind – potential (intellectus possibilis) and active (intellectus agens), Nicholas of Cusa, G. Bruno, F. Patrizzi, H. Grotius, F. Bacon about the memory (memoria), imagination (phantasia), reason (ratio), T. Hobbes, J. Locke's about the dispositions of the mind and the existence of innate human capacity for submissions, Leibniz, Voltaire, also Kant and other representatives of German classical philosophy on the category as a priori elements of reason and formal conditions of a complete system of pure reason. Content views these philosophers are disclosed in the context of the semiotic approach. The value of these ideas and other scientists to the interaction of semiotics, philosophy and psychology in the study of consciousness as the highest form of the sign reflection is determined.

Keywords: consciousness, thinking, intelligence, philosophy, psychology, semiotics.